नीतिचन्द्रिका

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥ ३२ ॥

पदविभागः

दुर्जनः, परिहर्तव्यः, विद्यया, अलङ्कृतः, अपि, सन्, मणिना, भूषितः, सर्पः, किम्, असौ, न, भयङ्करः ।

कठिनपदार्थः

- भूषितः = अलङ्कृतः ।

अन्वयः

विद्यया अलङ्कृतः सन् अपि दुर्जनः परिहर्तव्यः ।
मणिना भूषितः असौ सर्पः किम् न भयङ्करः?

नीतिचन्द्रिका

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥ ३२ ॥

भावार्थः

कश्चन यद्यपि विद्यावान् तथापि सः दुर्जनः इति कारणात् सः दूरे स्थापनीयः । मणिना अलङ्कृतः अपि सर्पः भयजनकः एव खलु?

नीतिचन्द्रिका

दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥ ३३ ॥

पदविभागः

दुर्जनः, प्रियवादी, च, न, एतद्, विश्वास-कारणम्, मधु, तिष्ठति, जिह्वाग्रे, हृदये, तु, हलाहलम् ।

अन्वयः

दुर्जनः प्रियवादी च एतत् न विश्वास-कारणम् । (यतोहि तस्य) जिह्वाग्रे मधु तिष्ठति, हृदये तु हलाहलम् (तिष्ठति) ।

कठिनपदार्थः

- प्रियवादी = प्रियंवदः ।
- हलाहलम् = विषम् ।

नीतिचन्द्रिका

दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥ ३३ ॥

भावार्थः

प्रियवादी दुर्जनः नितरां विश्वासयोग्यः न । यतः तस्य वचनेषु माधुर्यं भवति । किन्तु अन्तरङ्गे विषम् एव भवति । अत्र दुर्जननिन्दा उक्ता ।

नीतिचन्द्रिका

दुर्लभं प्राकृतं मित्रं दुर्लभः क्षेमकृत् सुतः ।
दुर्लभा सदृशी भार्या दुर्लभः स्वजनः प्रियः ॥ ३४ ॥

पदविभागः

दुर्लभम्, प्राकृतम्, मित्रम्, दुर्लभः, क्षेमकृत्, सुतः, दुर्लभा, सदृशी, भार्या, दुर्लभः, स्वजनः, प्रियः ।

अन्वयः

प्राकृतं मित्रं दुर्लभम् । क्षेमकृत् सुतः दुर्लभः । सदृशी भार्या दुर्लभा । प्रियः स्वजनः दुर्लभः ।

कठिनपदार्थः

- प्राकृतं = सहजम् ।
- क्षेमकृत् = क्षेमकरः ।

नीतिचन्द्रिका

दुर्लभं प्राकृतं मित्रं दुर्लभः क्षेमकृत् सुतः ।
दुर्लभा सदृशी भार्या दुर्लभः स्वजनः प्रियः ॥ ३४ ॥

भावार्थः

सहजः (उत्तमः) सुहृत् कष्टेन एव प्राप्यते (उत्तममित्रस्य प्राप्तिः कष्टाय) । सदा पितुः क्षेमम् एव यः चिन्तयति, तादृशस्य पुत्रस्य प्राप्तिः क्लेशाय । सर्वप्रकारेणापि पत्युः अनुरूपायाः भार्यायाः प्राप्तिः दुर्लभा । प्रियस्य स्वजनस्य प्राप्तिः अपि दुर्लभा ।

नीतिचन्द्रिका

दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ३५ ॥

पदविभागः

दृष्टि-पूतम्, न्यसेत्, पादम्, वस्त्र-पूतम्, जलम्, पिबेत्, सत्य-पूताम्, वदेत्, वाचम्, मनः-पूतम्, समाचरेत् ।

अन्वयः

पादं दृष्टि-पूतं न्यसेत् । वस्त्रपूतं जलं पिबेत् । सत्यपूतां वाचं वदेत् । मनःपूतं समाचरेत् ।

कठिनपदार्थः

- वस्त्रपूतं = वस्त्रेण शुद्धीकृतम् ।
- न्यसेत् (न्यस्येत्) = स्थापयेत् ।

नीतिचन्द्रिका

दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिबेत् ।
सत्यपूतां वदेद्वाचं मनःपूतं समाचरेत् ॥ ३५ ॥

भावार्थः

चलनसमये सूक्ष्मं परिशील्य पदं निक्षिपेत् । सम्यक् विचिन्त्य कार्यं कर्तव्यम् इत्यपि वक्तुं शक्यम् । वस्त्रेण जलं शुद्धीकृत्य पातव्यम् । अस्माकं वचनं सदा सत्ययुक्तं स्यात् । पवित्रमनसा (पूर्णमनसा) आचरणं कर्तव्यम् ।

नीतिचन्द्रिका

देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे देवज्ञे भेषजे गुरौ ।
यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ३६ ॥

पदविभागः

देवे, तीर्थे, द्विजे, मन्त्रे, देवज्ञे, भेषजे, गुरौ, यादृशी, भावना, यस्य, सिद्धिः, भवति, तादृशी ।

अन्वयः

देवे, तीर्थे, द्विजे, मन्त्रे, देवज्ञे, भेषजे, गुरौ च यस्य यादृशी भावना (भवति, तस्य) तादृशी सिद्धिः भवति ।

कठिनपदार्थः

- तीर्थम् = पुण्यस्थानम् ।
- दैवज्ञः = ज्योतिषिकः ।
- भेषजम् = औषधम् ।

नीतिचन्द्रिका

देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे देवज्ञे भेषजे गुरौ ।
यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ३६ ॥

भावार्थः

दैवविषये, तीर्थस्थानादिविषये, ब्राह्मणे, मन्त्रे, ज्योतिषिकविषये, औषधविषये, गुरोः विषये च जनस्य यादृशी भावना भवति, तदनुगुणं सिद्धिः भवति ।